

*Benátky – město snů,
radosti i nostalgie*

Antonio Vivaldi vstoupil na náš svět v Benátkách. Městem hudby je nazývali. Městem opery. Městem památných karnevalů. Benátskou republiku dosud nerozbil Napoleon Bonaparte. Vzkvétala.

9 • Veduta Benátek. Autor: S. Scolari. Rytina z roku 1677.

Benátky (Venezia), jež jsou dnes krajským, provinčním městem v severní Itálii, leží na 118 ostrovech v laguně, která je vzdálena čtyři kilometry od moře. Jsou o něco menší než Brno. Mnoho stavebních památek (dóžecí palác, četné kostely) je krásli. Založili je obyvatelé římského Veneta, zejména města Aquileie, kteří se sem uchýlili v pátém století po Kristu před útoky Hunů a v šestém věku před nájedzy Langobardů. V oblasti přímořských lagun je mělo chránit byzantské loďstvo. Nejvyšším představitelem oblasti byl původně *patriarcha* sídlící v Gradu. Světskou hlavou Benátek stal se na sklonku sedmého století *dóže*. Dvěstě let nato byly Benátky již významným obchodním centrem. Jejich nejvyšší představitel sídlil na ostrově Rialto. Do jedenáctého století uznávaly Benátky byzantskou svrchovanost. Usilovaly o posílení svého postavení jako prostředníka mezi Byzancí a západní Evropou. De facto vytvářely již od devátého věku nezávislý stát, který si prakticky podmanil části Itálie, Istrii, Dalmácii. Expandoval do východního Středomoří a do Černomoří. Od devátého do osmnáctého století vyznačovali se Benátčané námořní, vojenskou a obchodní rozpínavostí. Do konce sedmnáctého věku měla Evropa *Benátskou republiku* za středomořskou námořní velmoc. Základem její moci byla kontrola značné části tranzitního obchodu mezi Evropou a východními kraji (kontrola byla uskutečňována prostřednictvím obchodních faktorů a podřízených území). Benátky bohatly vlastní výrobou (*Arsenal* byl největším výrobním komplexem ve středověké Evropě. Vyrábělo se tu sklo a křišťál např. v Muranu, oblíbené bylo benátské galanterní zboží a zlatnictví. Nebývalého rozsahu dosáhlo finančnictví. Některé dóžecí rody usilovaly v desátém až třináctém století o nastolení monarchie, avšak byly potlačeny kupeckou šlechtou, jež ovládala benátské rody prostřednictvím signorie a Velké rady. Benátská republika dosáhla přímé nezávislosti nikoli v šestém století, ale až ve století devátém, kdy došlo, za válek Karla Velikého s Byzancí, na jeho pokyn, k uplatnění

autonomie Benátek, které se od Byzance zcela odtrhly dvěstě let poté. V desátém století expandovaly Benátky do Dalmácie, roku 1084 porazily Normany. Dóže Dandolo zúčastnil se 1203–1204 čtvrté křížové výpravy, dobyl Zadar a přivedl Benátky k velkým územním ziskům. Dóže se stal spoluvladařem v latinském císařství. Benátská republika ovládla Krétu, Euboii, část Peloponésu, Albánie a Cařihrad. Ve čtrnáctém století byla k Benátské republice připojena italská města Treviso, Padova, Vicenza, Bassano, Belluno, Verona, Brescia, Bergamo a Ravenna. Počátkem patnáctého století ovládla Benátská republika zbylou Dalmácií, Friulsko a jižní Istrii. Na moři zápasila o moc s Janovem, jež porazila v námořní bitvě u Chioggia (došlo k ní roku 1379). V patnáctém až osmnáctém století ohrožovala Benátskou republiku expanze osmanské říše. Benátčané se podíleli na mnoha protitureckých válkách a taženích. Zajistili si výsadní obchodní postavení v Cařihradě, dobyli vítězství v bitvě u Lepanta (1571). V patnáctém věku však Benátská republika ztratila Kypr, Euboii, panství na Krymu a v Albánii. Benátské loďstvo bylo poraženo 1657 v bitvě u Dardanel. Roku 1669 zmocnili se Turci Kréty, na počátku osmnáctého století Peloponésu. Vše směřovalo nyní k hospodářské stagnaci.

K nevděnému kulturnímu rozkvětu Benátek docházelo již za středověku. Nejenže např. dospěli členové rodu Polo na čínský dvůr, ale za středověku šířilo se byzantské umění prostřednictvím Benátek i na západ. Ke značnému kulturnímu rozkvětu docházelo za renesance a za baroka. K hospodářskému poklesu Benátky upadaly od šestnáctého století, kdy se těžiště obchodu přesunulo do západní Evropy. Napoleon Bonaparte rozbil Benátskou republiku roku 1797. Benátky připadly Rakousku, 1805 Napoleonovi, 1815 opět Rakousku, a to v rámci království lombardsko-benátského. V revolučním údobí 1848–1849 vyhlásili Benátčané *Republiku svatého Marka*, která však byla potlačena Rakušany. Pevnou součástí Itálie jsou Benátky od roku 1866.

Jak jsme již několikrát naznačili, byly Benátky *městem hudby a opery*. Již kolem poloviny 17. století byly cílem mnoha zahraničních cestovatelů a návštěvníků. Označení „Benátky – město hudby a opery“ nikterak nepřehání. Vedle ryze kulturních požitků hledali mnozí v Benátkách i potěchy *karnevalové*. Každoroční *benátské karnevaly* byly proslulé. *Ottův slovník naučný* (XVI, J. Otto, Praha 1900, s. 948) pojednává o karnevalu pod heslem „*Masopust*“. „*Masopust*, francouzsky *carnaval* nebo *carnival*, italsky *carnovale* nebo *carnevale* (tj. maso s Bohem! měj se dobře), rusky *masljanica* /.../, německy *Fasching*, nazývá se v roce církevní doba od Tří králů do popeleční středy; jest to doba svateb, plesů, zábav a bujného veselí, jež vrcholí zvláště v posledních třech dnech, takzvaných ostatcích, tj. v masopustní neděli, pondělí a úterý. Původ masopustu hledají mnozí v pohanství, poukazující k římským Saturnaliím a Luperkaliím, s nimiž má náš masopust mnoho podobného, zejména přestrojování se v masky a provozování všelijakého „bláznovství“. U nás o masopustě vodivají medvěda, tj. člověka ovinutého hrachovinou, strojivají maškarády, na ostatky pak pochovávají Bakchusa nebo basu, jídají koblihy a šišky a zakončují masopust tancem. Mnohem okázaleji a bujněji slavívá se masopust čili karneval v Itálii a Francii, kdež na ulicích a náměstích prohánějí se v divoké vřavě maskary, házejíce po obecenstvu *confetti* (původně cukrové, nyní však sádrové) a tropíce kratochvíli nejrozmanitější. Ve Francii vozívá cech řeznický po ulicích tučného vola (*boeuf gras*) s pozlacenýma

rohama, ověněného pestrými fábory ve slavnostním průvodu na porážku. Pochopitelně, že přísní mravokárci proti rozpustilým zábavám masopustním často horlívali. /.../“

Benátští mravokárci patrně proti rozpustilým karnevalovým zábavám horlívali jen nepatrně. Vždyť Benátky byly *městem rozkoše*. Během masopustu (karnevalu) kdekdo nosil *masku*. Symbolizoval tím, že přechází do světa iluzí. Zakrýval zároveň svou identitu i příslušnost k tomu nebo onomu stavu. Za karnevalu si byli všichni rovni. Mnozí se báli veřejnosti, před níž se skrývali třeba pro nějaký prohřešek nebo dokonce zločin. Ale maskování mělo i pozitivní význam, neboť pod maskou se stýkali například diplomaté znepřátelených států. Ale pod maskou se leckdy děly věci třeba veřejně nepřípustné. I obchody kvetly pod maskou, ale měly leckdy blízko i ke zločinu. Pod maskou se mnohdy skrývali i hudebníci nebo pěvci, kteří ještě nedosáhli vrcholu ve své kariéře. Benátské a vůbec italské *karnevaly s maskami* byly tak populární, že se o nich hojně mluvívало i v zahraničí. Mozart se svým libretistou Lorenzem da Ponte začlenil scény v maskách i do své geniální opery *Don Giovanni* (1787).

Benátky pěstovaly hudbu ve všech jejích oblastech. Vedle chrámové objevovala se hojně i hudba mimo chrám, tj. například ve šlechtických palácích. Nazývala se komorní, protože byla placena z aristokratické pokladny (*camera*). Divadelní hudba však převažovala, z Benátek (ale i z Neapole apod.) ovládla celý svět.

Chrámová tvorba si podmanila v Benátkách přední Boží domy. Biskupská katedrála *San Pietro in Castello* byla mimo centrum Benátek, a tak nehrála tak důležitou roli jako chrám *San Marco*, jenž byl centrem duchovní hudby, při němž fungovala i domácí a dvorní kapela dóžat. San Marco byl spojen bezprostředně i se státní mocí a reprezentací. Kapelníci při San Marku byli dobře honorováni z dóžecí pokladny; i Monteverdi, Cavalli nebo Legrenzi zastávali tuto kapelnickou funkci. Členové ansámbľů u Svatého Marka byli rovněž ve vážnosti.

K hudbě se orientovaly i *konzervatoře*. Jejich název je obecně (nikoliv jen v Benátkách) odvozen z latiny. „Conservare“ znamená „uchovati (ve stavu neporušeném)“, „zachovávat“, „udržovat“, ale také „zachránit“. Římané třeba říkávali: „*Rem publicam conservare*“, což znamenalo zachránit republiku. V obecnějším smyslu však „conservare“ bylo také míněno jako „ušetřit“, „přijmouti na milost“. Z tohoto slovního významu patrně vzniklo označení ústavů v Itálii, které byly *institucemi pro sirotky* nebo *ústavy pečovatelskými*. V těchto zařízeních byla hojně pěstována hudba, stejně jako byl vzděláván i zpěv. Sirotci a děti i jinak postižené nabývali soustavného muzikálního vzdělání. (Mýlí se tedy dnes ti, kdo název *konzervatoř*, jenž záhy vznikl a upevnil se, odvozují od názvu „konzervativní“, tj. lpící na přežitém, usilující o zachování vžitého, zaujatý proti novému, zpátečnický.) V *italských konzervatořích* byl nejprve vychováván dorost pro *chrámové sbory*, od 17. století však také nové síly pro oblast *operního provozu*. Vznik italských konzervatoří sahá do 16. století. V Neapoli bylo založeno *Conservatorio Santa Maria di Loreto* roku 1537. Odtud se konzervatoře rozšířily i do jiných italských měst. Jejich chovanci chodili oděni do bílých rouch (Neapol), jiní zase do modrých apod. Na konzervatořích zůstávali žáci zhruba osm let, ti bohatší si platili stravu. V Benátkách staly se nejvýznačnější konzervatorní instituce („*Santa Maria della Pietà*“, „*Mendicanti*“, „*Incurabili*“, „*Ospedaletto*“) nositelkami hudebnosti.

Jak řečeno, pěstovala se v nich také „musica da camera“, avšak toto označení tehdy znamenalo něco jiného než modernější název *komorní hudba*, vžívající se od doby Josepha Haydna. „Musica da camera“ znamenala ještě v době *Vivaldiho* každou hudbu, která nebyla určena chrámu nebo divadlu. Lhostejné bylo, zda šlo o hudbu zpěvní nebo nástrojovou. Je patrné, že ovšem sama vokální hudba tu stála hojně ve stínu hudby operní. Postupně vznikají na půdě těchto konzervatoří předpoklady pro tzv. *domácí hudbu*, v hojně uplatňovaném zájmu ovšem žijící až v 19. století. Na konzervatořích dochází ke slovu i typická *hudba koncertantní*, která mohla v Itálii vzniknout právě proto, že se tu tak pronikavě rozvíjelo například houslařství, jak jsme se o tom již zmiňovali v jedné z předchozích našich kapitol. Ve *Vivaldiho* době bychom si asi nedovedli představit onen „výbuch“ koncertantního živlu bez zásahu Arcangela Corelliho a jeho druhů „in musicis“. Zda ovšem *Vivaldi* byl přímým Corelliho žákem, je sporné. K takovému tvrzení chybějí písemné dokumenty, ač se nám to vše zdá jako navýsost pravděpodobné.

Dnes se za Benátkami ohlížíme také jako za místem *nostalgie a vzpomínek*. Okřídlené „Benátky viděti a zemřítí“ patrně vznikalo až později. Ale mahlerovský model Benátek jako města klidného spočinutí ve smrti, jak jej rozvádí geniální Thomas Mann, patří již době secese, a jak se kdysi říkalo, době dekadence; za *Vivaldiho* byly Benátky *městem radosti*.